

Developing a governance model based on the 53rd letter of Nahj al-Balagha

(Research Article)

Amin Pashaei Houlaso^{1*}

Submission Date: 4 April 2024

Revision Date: 29 April 2024

Acceptance Date: 25 May 2024

(Page 103-132)

Abstract

Based on Letter 53 of Nahj al-Balagha, the ideal governance model in Islam is founded on justice, piety, public engagement, and peace-building. In this model, the ruler must be just, pious, knowledgeable, and efficient, with a strong commitment to ensuring the welfare and well-being of the people. Respecting public opinion and employing consultation in decision-making are also fundamental principles in this framework. This study aims to develop a governance model based on Letter 53 by harmonizing and structuring its key concepts into an actionable governance framework. The final model, developed through thematic analysis and an open, axial, and selective coding process, comprises eight main dimensions, 27 concepts, and 212 indicators. After refinement and consolidation, these elements were narrowed into a precise and practical framework. The dimensions include "Principles and Foundations of Governance in Islam," "Characteristics of the Ruler," "Governance and Administration," "The Military," "Judges and Judiciary," "Social Justice," "Public Treasury and Financial Affairs," and "Relations with Other Nations." All dimensions are interrelated and every dimension is coherent with the others and achieved by analyzing the connections between concepts and identifying their governance implications. For example, justice as a fundamental principle is directly linked to such concepts as "transparency in managing the public treasury" and "appointing just judges," whose outcomes are reflected in improved public welfare and social trust. Similarly, principles like piety and public engagement enhance the ruler's legitimacy and acceptance, which is materialized in consultation-based decision-making and

1. Assistant Professor, Faculty of Management and Industrial Engineering, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran

*: Corresponding Author:

Email: pashaei@mut.ac.ir

How to cite this article: Pashaei Houlaso, A. (2024). Developing a governance model based on the 53rd letter of Nahj al-Balagha, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 12(45), 103-132. <https://doi.org/10.22084/nahj.2024.29301.3053>

interaction with the people. Key features of this model include: "comprehensiveness," covering all aspects of governance; "depth," addressing the nuances and intricacies of governance; and "practical relevance," rooted in the real-life governance practices of Imam Ali (AS) during his rule. The study concludes that the proposed model can serve as an inspiring framework for improving governance in Islamic societies, fostering social justice, enhancing administrative efficiency, and achieving sustainable development.

Keywords: Imam Ali, Nahj al-Balagha, Letter 53, Content Analysis.

Extended Abstract

1. Introduction

Letter 53 of Imam Ali addressed to Malik al-Ashtar is a significant historical document in Islamic tradition, delineating the principles of governance and Islamic political philosophy. Written in 38 AHS, this letter addresses themes such as justice, equitable administration, Islamic governance, service to the people, knowledge and scholarship, humility, and magnanimity. Imam Ali (peace be upon him) emphasizes the necessity of implementing justice, addressing people's needs, consulting scholars in decision-making, and adopting humility in the conduct of rulers. This study employs qualitative and thematic analysis to extract the dimensions of ideal governance from the text of the letter and proposes a theoretical model with potential applicability in improving contemporary governance structures. The research adopts a perspective rooted in justice-oriented and people-centered governance to analyze the text. This perspective emphasizes social justice, transparency, respect for citizens' rights, and accountability. In his letter, Imam Ali (peace be upon him) presents power as a means to serve the people and urges rulers to exercise humility and respect toward their constituents.

2. Theoretical Framework

Letter 53 of Nahj al-Balagha, one of the most remarkable and enduring works of Imam Ali (peace be upon him), serves as an unparalleled document in the history of Islamic governance. With profound moral, social, and political themes, this letter provides a comprehensive framework for managing society. Addressed to Malik al-Ashtar, whom Imam Ali appointed as the governor of Egypt, it includes recommendations on justice, transparency, people-centric governance, respect for human rights, and the significance of knowledge and scholarship. Analyzing this letter not only facilitates a deeper understanding of Imam Ali's (peace be

upon him) thoughts but also offers guidance for formulating the principles and values of Islamic governance in contemporary times.

The theoretical framework of the present study is grounded in the principles and values of Islamic governance highlighted in Letter 53 of Nahj al-Balagha. These principles are as follows:

Justice-oriented Governance: Imam Ali (peace be upon him) considers justice the cornerstone of governance, emphasizing that no sustainable social structure can exist without it.

Accountability: The responsibility of rulers and their effective engagement with the populace are presented as fundamental tenets.

People-centric Leadership: The letter urges rulers to act with fairness, tolerance, and attentiveness to the needs of their citizens.

Transparency and Integrity: Imam Ali advocates for clarity and honesty in decision-making and policy implementation.

Broader Relevance

In addition to embodying Islamic values, Letter 53 shares common ground with contemporary governance theories such as good governance and sustainable development. Comparing the concepts of this letter with global objectives, including the United Nations' 2030 Agenda, demonstrates the practical applicability of the Islamic governance model at the international level.

Dimensions of the Framework include the following:

Core principles: Justice, people-centric governance, transparency, accountability, and ethical conduct;

Operational Approaches: Delegation of authority, consultation with scholars and experts, support for the underprivileged, and strict action against violators;

Expected outcomes: Promotion of social justice, strengthening governance systems, improving public-state relations, and achieving sustainable development;

Overall, Letter 53 of Nahj al-Balagha serves as an inspirational charter and a guide for designing an Islamic governance model. It addresses the needs of Islamic societies while offering adaptability to the challenges of contemporary governance. This theoretical framework can be employed to analyze governance systems and propose practical solutions for enhancing governance and fostering societal development.

3. Research Method

This study aims to develop a governance model based on Letter 53 of *Nahj al-Balagha* by employing a library-based method for data collection and

thematic analysis for data interpretation. Thematic analysis is one of the most commonly used methods for analyzing qualitative data, focusing on identifying, analyzing, and reporting patterns within the data. This method involves organizing and extracting concepts from scattered textual data to achieve a deeper understanding. Thematic analysis can be utilized either as an independent approach or as an analytical technique within other qualitative methodologies. In this approach, the researcher codes the data, categorizes it, and identifies patterns both within and across datasets to derive insights. The primary objective is to answer the question: "What do the data convey?" By recognizing patterns, conceptual themes are extracted from the data, providing a structured framework for the textual material.

4. Conclusion

Letter 53 of Imam Ali (peace be upon him) to Malik al-Ashtar serves as a strategic charter for Islamic governance, outlining principles and concepts across three foundational levels: foundational principles, policymaking and implementation, and outcomes and implications. At the foundational level, piety, justice, and religiosity are presented as the cornerstones of Islamic governance. At the policymaking level, themes such as social justice, merit-based appointments, fiscal management, participatory governance, and the duties of military personnel are emphasized. Finally, outcomes such as public satisfaction, security and stability, and sustainable development are highlighted as key consequences of effective governance. The model derived from this letter identifies eight dimensions, 27 concepts, and 212 indicators, demonstrating its comprehensiveness, depth, and applicability. It underscores that Imam Ali's (peace be upon him) principles of governance remain relevant for addressing contemporary challenges, such as reducing inequality, combating corruption, enhancing efficiency, and achieving sustainable development. This model serves as an inspiration for policymakers and administrators in crafting equitable policies and efficient management strategies, thereby contributing to the advancement of Islamic governance and the strengthening of societies.

References [In Persian]

- Abdikhodaei, B., & Fakhilai, M. T. (2021). Examining Imam Ali's (PBUH) Covenant to Malik al-Ashtar from the Perspective of Political Jurisprudence Functions, *Nahj al-Balagha Research Quarterly*, 9(44), 1–17. <https://doi.org/10.22084/nahj.2021.14796.1931>
- Abedi-Ja'fari, H., Taslimi, M. S., Faqihi, A. H., & Sheikhzadeh, M. (2011). Thematic Analysis and Theme Networks: A Simple and Efficient Method for

- Explaining Patterns in Qualitative Data, *Strategic Management Thought Quarterly*, 16(10), 151-198.
- Amiri, A. N. (2015). Public Administration Based on Nahj al-Balagha (Case Study: Letter 53), *Organizational Culture Management Quarterly*, 13(3), 907-924.
 - Bamri, N., Monshadi, M. & Eslami, R. A. (2017). Practical Politics and Governance Techniques of Imam Ali (PBUH), *Nahj al-Balagha Research Quarterly*, 5(19), 83-100. <https://doi.org/10.22084/nahj.2017.7885.1392>
 - Bayat, A. H., Mohammaddini, M., Sadeghi, M., & Heidari Delgaram, M. M. (2016). Examining the Competency Features of Military Commanders from the Perspective of the Holy Quran, *Islamic Management Quarterly*, 24(4), 161-186.
 - Dashti, M. (2010). *Nahj al-Balagha. 4th Edition*, Qom: Amir al-Mu'minin (PBUH) Cultural and Research Institute.
 - Feyz al-Islam, S. A. N. (2005). *Translation and Commentary on Nahj al-Balagha*. 25th Edition, Qom: Faqih Publications.
 - Ibn Abi al-Hadid, Mu'tazili (656 AH). *Sharh Nahj al-Balagha*. 20th Edition, Najaf: Ayatollah al-Uzma al-Marashi al-Najafi Library Publications.
 - Moeinabadi, H. (2021). Thematic Analysis of Political Actions of Governors in Nahj al-Balagha, *Nahj al-Balagha Research Quarterly*, 9(35), 37-54. <https://doi.org/10.22084/NAHJ.2021.23637.2618>
 - Mohammadi Reyshahri, Mohammad (2000). An Overview of the Governance Style of Imam Ali (PBUH), *Hadith Sciences Quarterly*, 18(22), 24-42.
 - Mohammadpour, A. (2011). *Qualitative Research Methodology: Anti-Method, Phases, and Scientific Procedures in Qualitative Methodology*, Tehran: Sociologists' Publications.
 - Mokhtari, A. A. (2009). Imam Ali (PBUH) and Ethical-Political Justifications in Letter 53, *Islamic History Studies Quarterly*, 7(26), 25-48.
 - Oladqobad, B., Fatahi-Zadeh, F., & Mohassas, M. (2020). The Structure of Managerial Interactions of Governors through Content Analysis of Letter 53 of Nahj al-Balagha, *Biannual Journal of Quran and Hadith Studies*, 13(26), 167-192.
 - Valizadeh, H. (2016). *The Political Thought of Imam Ali (PBUH)*. 1st Edition, Tehran: Sokhanvaran Publications.
 - Yousefi, M. R. & Babaei, F. (2018). Extracting Good Governance Components Based on Malik al-Ashtar's Letter and a Comparative Analysis with the Supreme Documents of the Islamic Republic of Iran, *Nahj al-Balagha Research Quarterly*, 6(21), 115-135. <https://doi.org/10.22084/nahj.2017.8696.1452>

References [In English]

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Cheraghlou, A. M. (2015). Socio-economic justice and poverty in Nahj Al-Balagha. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol 2, No 8, 20-35. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-01-2014-0014>
- Frith, H., & Gleeson, K. (2004). Clothing and Embodiment: Men Managing Body Image and Appearance. *Psychology of Men & Masculinity*, 5(1), 40. <https://doi.org/10.1037%2F1524-9220.5.1.40>

- Gordagh, G. (2011). *Imam Ali, the voice of human equity*, Translated by Seyed Hadi Khosroshahi, ed. 13, Qom, Emam Asr Publications.
- Ibn-abelhadid, A. H. (2004). *Description of Nahj al-balagha*, translated by Hossein A'lami, Al-alami Press, p. 28.
- IFISS, S., & Mssassi, S. (2020). The Governance of Sustainable Development According to Imam Ali's Letter 53 and the UN Agenda 2030: A Comparative Study of the Two Charters, *Journal of Humanities and Social Sciences Studies (JHSSS)*, 2(6), 109-126.
- ----- (2023). The Legacy of Leadership According to Imam Ali's Letter 53: A Comparative Perspective with the New Management. *Journal of Business and Management Studies*, 5(3), 56-64.
- Kiany, D. (2014). Imam Ali and Human Rights in Nahjolbalaghah. Kuwait Chapter of Arabian. *Journal of Business and Management Review*, 3(12a), 234-239.
- La voie, M., & de l'éloquence, L. (1989). *Traduction en français du texte arabe Nahj al-Balâghah par un groupe de specialists musulmans*, revue et corrigée par Sayyid Attia Abul Naga, édition bilingue, Dar Al Kutub Al-Islamiyya Dar Al Kitab-Al Lubnani, Dar Al Kitab Al Masri, consulté le 17/06/2022 dans: <http://shiacity.fr/wp-content/uploads/2017/10/Nahj-Al-Balagha-la-voie-de-l-%C3%A9loquenceAbul-Naga.pdf>.
- Sadr, S. K. (2016). *The Public Treasury (Baitul Mal) and the Governing System*, In book: *The Economic System of the Early Islamic Period* (pp.69-88), <https://consensus.app/papers/public-treasury-baitul-governing-system-sadr/ce8ad01da9685137937f60b58565beed/>, https://doi.org/10.1057/978-1-137-50733-4_4
- Sheykh, M. A. (2006). *Description of Nahj al-balagha*, Beirut: Al-asriyeh, School, p. 9.

(مقاله پژوهشی)

تدوین مدل حکمرانی مبتنی بر نامه پنجاه و سوم نهج‌البلاغه

امین پاشایی هولاسو^۱

بازنگری مقاله: ۱۴۰۳/۰۲/۱۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۱۶

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۰۵

(از ص ۱۰۹ تا ۱۳۲)

چکیده

بر اساس نامه ۵۳ نهج‌البلاغه، مدل حکمرانی مطلوب در اسلام بر پایه عدالت، تقوا، مردم‌داری و صلح‌جویی استوار است. در این مدل، حاکم باید فردی عادل، باتقوا، عالم و کارآمد باشد و به تأمین رفاه و آسایش مردم اهتمام ورزد. احترام به نظر مردم و استفاده از مشورت در تصمیم‌گیری‌ها نیز از اصول اساسی این الگو است. این پژوهش با هدف تدوین مدل حکمرانی مبتنی بر نامه ۵۳ نهج‌البلاغه تلاش کرده است مفاهیم کلیدی مطرح در نامه ۵۳ را به شکلی هماهنگ و منسجم تبدیل به چارچوبی قابل اجرا در حکمرانی کند. مدل نهایی با استفاده از روش تحلیل مضمون و طی فرآیند کدگذاری باز، محوری و انتخابی، شامل ۸ بُعد اصلی، ۲۷ مفهوم و ۲۱۲ شاخص استخراج شده است که پس از غربال‌گری و جمع‌بندی، به مجموعه‌ای دقیق و کاربردی محدود شده‌اند. ابعاد مدل شامل «اصول و مبانی حکمرانی در اسلام»، «ویژگی‌های حاکم»، «حکومت و حکمرانی»، «نظامیان»، «قضات و قضاوت»، «عدالت اجتماعی»، «بیت‌المال و امور مالی» و «روابط با دیگر ملل» هستند که هر یک دارای مفاهیمی مرتبط و سازگار با دیگر ابعاد است. این سازگاری از طریق تحلیل روابط میان مفاهیم و استخراج پیامدهای آن‌ها در حکمرانی مطلوب حاصل شده است. برای مثال، عدالت به عنوان اصلی بنیادین با مفاهیمی نظیر «شفافیت در مدیریت بیت‌المال» و «انتصاب قضات عادل» در ارتباط مستقیم است و پیامدهای آن در بهبود رفاه عمومی و اعتماد اجتماعی نمایان می‌شود. همچنین، اصولی نظیر تقوا و مردم‌داری به تقویت مشروعیت و مقبولیت حاکم انجامیده و در تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر مشورت و تعامل با مردم متبلور می‌گردد. ویژگی‌های برجسته این مدل عبارت‌اند از: «جامعیت: پوشش تمامی ابعاد حکمرانی»، «عمق: توجه به جزئیات و ظرایف حکمرانی» و «مصادیق: مبتنی بر تجارب عملی امام علی (ع) در دوران حکومت ایشان». نتایج پژوهش نشان می‌دهد که الگوی ارائه شده می‌تواند به عنوان مرجعی الهام‌بخش برای ارتقای حکمرانی در جوامع اسلامی به کار رود و زمینه‌ساز توسعه عدالت اجتماعی، افزایش کارآمدی مدیریت و تحقق توسعه پایدار باشد.

کلید واژه‌ها: امام علی (علیه‌السلام)، نهج‌البلاغه، نامه ۵۳، تحلیل مضمون.

۱. استادیار، مجتمع دانشگاهی مدیریت و مهندسی صنایع، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران

۱. مقدمه

نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام) به مالک اشتر نخعی از جمله اسناد راهبردی تاریخی اسلامی است که به عنوان یکی از "اصول حکمرانی" و "سیاست اسلامی" شناخته می شود. این نامه که امام علی (علیه السلام) در سال ۳۸ هجری قمری نگارش کرده است، شامل رهنمودها و دستورالعمل های دقیق و عالمانه در زمینه های مختلف اداره جامعه، از جمله عدالت، بیت المال، امور مالی، دیوان سالاری، قضاوت و روابط با مردم می باشد. این نامه به طور گسترده به مسائل اجتماعی، اخلاقی و سیاسی می پردازد و به عنوان یکی از منابع اصلی برای درک اندیشه ها و آموزه های امام علی (علیه السلام) شناخته می شود.

در این نامه، امام علی (ع) به مسائلی از جمله عدالت، مدیریت عادلانه، حکومت اسلامی، خدمت به مردم، اهمیت علم و دانش، قدرت و سلطه، تواضع و بزرگواری و مسئولیت پذیری اشاره می کند. این نامه نشان می دهد که امام علی (ع) به عنوان رهبر دینی و سیاسی، به مسائل اجتماعی و سیاسی بسیار حساس و پراهمیت توجه داشته است و بر ضرورت اجرای عدالت و اخلاق در جامعه تأکید داشته است (مختاری، ۱۳۸۸).

در این نامه، امام علی (علیه السلام) به مالک اشتر توصیه می کند که به عدالت در رفتار و تصمیم گیری های خود اهمیت بدهد و در همه امور با مردم به عدل و انصاف رفتار کند. ایشان بر این اصل تأکید می کند که حاکم باید به عنوان خادم مردم عمل کند و به نیازهای آنان پاسخ دهد. امام علی (ع) معتقد است که "عدالت" و "انصاف" اساس تمامی نظم ها و حکومت هاست و بدون آن، هیچ ساختار اجتماعی پایداری نخواهد داشت؛ به طوری که حضرت قدرت و سلطه را به عنوان یک ابزار برای خدمت به مردم در نظر گرفته و سفارش می کند که ضمن توجه به منافع عمومی در تصمیم گیری ها حاکمان باید به نیازها و مشکلات مردم پاسخ دهند. ایشان بیان می دارند: "گرچه قدرتمندان مالکان امتناع هستند، اما باید خود را خدمتگذار مردم ببینند و به آن ها عدل و انصاف رسانند".

امام علی (ع) در سند تاریخی مورد نظر، به اهمیت علم و دانش نیز اشاره داشته و بیان می کند که دانشمندان و علما باید به عنوان پیشروان و نمونه های الگوی جامعه شناخته شوند و در تصمیم گیری های سیاسی، به عنوان مشاوران حاکمان نقش مهمی داشته باشند. ایشان در متن حکم به مالک اشتر، توصیه می کنند که از نظرات و پیشنهادهای علما و دانشمندان در امور مختلف بهره برداری کند و به آن ها احترام بگذارد. امام علی (علیه السلام) تأکید می کنند که هر کسی که بهترین اخلاق را دارد، باید بهترین مکان را در جامعه داشته باشد.

همچنین، امام علی (علیه السلام) به اهمیت تواضع و بزرگواری نیز اشاره می کنند. ایشان توصیه می کنند که هر کسی که در مقام حاکمیت است، باید تواضع و فروتنی را در رفتار و برخورد با مردم به نمایش بگذارد. امام علی (علیه السلام) از مالک اشتر می خواهد که به عنوان حاکم، با تواضع و بزرگواری به مردم نزدیک شود و به آن ها احترام بگذارد. ایشان بیان می کنند: "هر که بزرگواری را دوست دارد، باید به مردم خدمت کند و با آن ها با تواضع برخورد کند."

با عنایت به موارد فوق و اهمیت حکمرانی در نظام اسلامی، پژوهش حاضر با هدف تدوین مدل حکمرانی مبتنی بر نامه پنجاه و سوم نهج البلاغه به روش کیفی و با بهره‌گیری از تحلیل مضمون^۱ انجام شده است. تحلیل مضمون به عنوان رویکردی مناسب برای استخراج و دسته‌بندی مفاهیم کلیدی از متون، امکان بررسی عمیق نامه ۵۳ نهج البلاغه را فراهم می‌کند. در این راستا، ابتدا متن نامه به صورت دقیق مطالعه و واحدهای معنایی اولیه استخراج شدند. سپس این واحدها با استفاده از کدگذاری باز و محوری به مفاهیم اصلی و فرعی سازمان‌دهی شدند.

همچنین چارچوب نظری این تحقیق مبتنی بر اصول و ارزش‌های حکمرانی اسلامی است که در اندیشه و روش امام علی (ع) برجسته است. از میان نظریه‌های موجود، این تحقیق از دیدگاه "حکمرانی عادلانه و مردم‌محور" به تحلیل متن پرداخته و با تأکید بر مفاهیمی مانند عدالت، شفافیت، مردم‌داری و پاسخگویی، تلاش دارد ابعاد و مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب را استخراج و به صورت یک مدل نظری ارائه کند.

برای اطمینان از دقت و صحت تحلیل، یافته‌ها با سایر منابع تاریخی و تفسیری مرتبط با نهج البلاغه مقایسه شده و از دیدگاه صاحب‌نظران علوم اسلامی و مدیریت استفاده شده است. نتیجه این فرآیند، تدوین مدلی جامع است که ضمن تبیین ابعاد حکمرانی در نظام اسلامی، قابلیت ارائه راهکارهای عملی برای بهبود ساختارهای حکومتی معاصر را دارا می‌باشد.

۱-۱. بیان مسئله

مسئله اصلی پژوهش حاضر ارتباط و تأثیر نامه ۵۳ امام علی (علیه‌السلام) به مالک اشتر نخعی در حکمرانی اسلامی و سیاست اسلامی است و با هدف بررسی اصول و مفاهیم حاوی این نامه و ارائه راهکارهایی برای بهبود حکومت‌ها و نظام‌های حکمرانی معاصر به رشته تحریر درآمده است. این نامه بسیار مهم حاوی توصیه‌ها و راهنمودهای دقیق و عمیقی در زمینه‌های مختلف اداره جامعه از جمله عدالت، مدیریت عادلانه، حکومت اسلامی، خدمت به مردم، یادگیری علم و دانش، قدرت و سلطه، تواضع و بزرگواری و مسئولیت‌پذیری می‌باشد. بدین منظور این تحقیق با بررسی و تحلیل نامه مذکور و استخراج اصول و مفاهیم حاوی آن، به دنبال شناخت عمیق‌تر از ارزش‌ها و اصول اسلامی حکمرانی، ترویج عدالت اجتماعی، تقویت اخلاق حکمرانان و تحقق توسعه پایدار و اجتماعی است. با بررسی و تحلیل این نامه، سعی می‌شود تا راهکارهایی برای بهبود عملکرد حکومت‌ها و توسعه جوامع اسلامی ارائه شود که بر پایه اصول و ارزش‌های اسلامی و راهنمایی‌های امام علی (علیه‌السلام) قرار دارد تا منجر به ارتقاء حکمرانی اسلامی، توسعه پایدار و عدالت اجتماعی، تقویت اخلاق حکمرانان، ارتباط بهتر با مردم و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های دولتی برای تحقق اهداف اسلامی شود.

۲-۱. پیشینه پژوهش

ایفیس و مسعاسی^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی تحت عنوان «حکمرانی توسعه پایدار بر اساس نامه ۵۳ امام علی و دستور کار ۲۰۳۰ سازمان ملل متحد: مطالعه تطبیقی دو منشور» با بهره‌گیری از روش تحقیق تطبیقی به مقایسه نامه ۵۳ امام علی با دستور کار ۲۰۳۰ سازمان ملل متحد در حوزه حکمرانی توسعه پایدار پرداختند. در این پژوهش از طریق تحلیل متنی ۱۱۷ بند نامه امام علی، به بررسی اهداف توسعه پایدار مطرح شده در دستور کار ۲۰۳۰ پرداخته شده و همچنین، دیدگاه اقتصادی امام علی در ارتباط با حکمرانی توسعه پایدار مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. بر اساس نتایج پژوهش فوق در شباهت بین اهداف توسعه پایدار و چشم‌انداز اقتصادی امام علی (علیه‌السلام) می‌توان بیان نمود که هر دو بر اهمیت ریشه‌کن کردن فقر و اطمینان از دسترسی به منابع اساسی مانند آب، غذا و مراقبت‌های بهداشتی تأکید دارند.

هر دو اهمیت کشاورزی پایدار در دستیابی به امنیت غذایی و ارتقای سلامت را برجسته می‌کنند و ارتباط بین فقر، سلامت و آموزش را تشخیص می‌دهند و بر نیاز به دسترسی برابر به آموزش با کیفیت و برنامه‌های حمایت اجتماعی تأکید می‌کنند.

هر دو بر اصول برابری، عدم تبعیض و همبستگی، ارتقای انسجام اجتماعی و توزیع عادلانه منابع تأکید دارند. آن‌ها از حمایت از حقوق بشر، از جمله آزادی بیان و دخالت افراد در فرایندهای تصمیم‌گیری حمایت می‌کنند.

به‌طور کلی، چشم‌انداز اقتصادی امام علی (علیه‌السلام) و اهداف توسعه پایدار، اهداف مشترک را از بین بردن فقر، توسعه پایدار، برابری و رفاه افراد و جوامع مشترک دارند.

همچنین بر اساس نتایج پژوهش فوق، اصول کلیدی چشم‌انداز اقتصادی امام علی (علیه‌السلام) شامل موارد ذیل است:

- تأکید بر عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منابع
- ترویج توسعه پایدار و مراقبت از محیط‌زیست
- ریشه‌کن کردن فقر و اطمینان از دسترسی به نیازهای اساسی مانند غذا، آب و مراقبت‌های بهداشتی
- شناخت ارتباط بین فقر، سلامت و آموزش و پرورش، حمایت از دسترسی برابر به آموزش با کیفیت و برنامه‌های حمایت اجتماعی
- تأکید بر اصول برابری، عدم تبعیض و همبستگی، ارتقاء انسجام اجتماعی و توزیع عادلانه منابع
- حفاظت از حقوق بشر، از جمله آزادی بیان و دخالت افراد در فرایندهای تصمیم‌گیری
- در نهایت پژوهش فوق نتیجه‌گیری کرده است که چشم‌انداز اقتصادی امام علی (علیه‌السلام) با اصول عدالت اجتماعی، توسعه پایدار، ریشه‌کن کردن فقر، برابری و حمایت از حقوق بشر مطابقت دارد.

1. IFISS SAIDA and MSSASSI SAID

ایفیس و مسعاسی^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی تحت عنوان «میراث رهبری بر اساس نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام): مطالعه تطبیقی با مدیریت نوین» با بهره‌گیری از روش تحقیق تطبیقی به مقایسه بین نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام) و اصول مدیریت نوین پرداختند. بر اساس نتایج این پژوهش در مورد بررسی تشابهات و تفاوت‌ها و تحلیل نقاط قوت و ضعف دو رویکرد رهبری امام علی و مدیریت نوین می‌توان چند نکته را بیان کرد:

تشابهات:

- هر دو رویکرد بر اهمیت تفویض اختیار و گوش دادن به زیردستان به عنوان راهی برای توانمندسازی کارکنان تأکید دارند.

- هر دو رویکرد بر تحمل و همدلی به عنوان عوامل ایجاد فرهنگ مثبت کاری تأکید دارند.

- هر دو رویکرد بر اهمیت احترام تأکید دارند هرچند مفهوم آن متفاوت است.

تفاوت‌ها:

- امام علی بیشتر بر اخلاق، حکمت و نیازهای فردی تأکید دارد، درحالی‌که مدیریت نوین بر سازگاری، تصمیم‌گیری بر اساس داده و نیازهای ذی‌نفعان تأکید دارد.

به‌طورکلی، امام علی (علیه السلام) قطب‌نمای اخلاقی ارائه می‌دهد، درحالی‌که مدیریت نوین پراگماتیسم را ارائه می‌دهد و ممکن است ابعاد اخلاقی را نادیده بگیرد.

صدر^۲ (۲۰۱۶) در پژوهشی تحت عنوان «گنجینه عمومی (بیت المال) و سیستم حکومتی» با بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای و با مطالعه در دستورات امام علی (علیه السلام) به مالک اشتر هنگام تعیین او به عنوان استاندار مصر، به ارائه مدل رهبری عمومی و حکومت در اسلام پرداخته است. بر اساس نتایج پژوهش حاضر، امام علی (علیه السلام) زمان و تلاش قابل‌توجهی را صرف توضیح مأموریت‌های حکمرانان، وضعیت و وظایف آن‌ها، روش‌های جمع‌آوری مالیات و پرداخت‌ها در طول خلافت خود کرده است. در نهایت پژوهش فوق نتیجه گرفته است که بیت‌المال و سیستم حکومت آن در اسلام بر پایه دستورات و سنت‌های امام علی (علیه السلام) استوار است و یک مدل برای رهبری عمومی و حکومت در اسلام ارائه می‌دهد.

چراغلو^۳ (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان «عدالت اجتماعی و اقتصادی و فقر در نهج البلاغه» با بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای به این نتیجه دست‌یافته است که در دیدگاه امام علی (علیه السلام)، اولاً نتایج اجتماعی عادلانه فقط از طریق روش‌ها و اقدامات عادلانه قابل دستیابی هستند. دوماً، نابرابری‌های شدید و قابل مشاهده و هم‌زیستی موازی ثروت بسیار زیاد و فقر در یک جامعه به وجود ناعدالتی‌های اجتماعی اشاره دارد. سوماً، یک جامعه که از ناعدالتی‌های اجتماعی شدید و پیوسته یا به عبارت دیگر، فقر و نابرابری حاد رنج می‌برد، از رشد و توسعه محروم خواهد شد. چهارماً، هدف اصلی یک نظام حکومتی

1. IFISS SAIDA and MSSASSI SAID

2. Sadr

3. Cheraghlou

اسلامی اتخاذ سیاست‌ها، مؤسسات و روش‌هایی است که ناعدالتی‌های اجتماعی را کاهش یا از بین ببرد. در دیدگاه امام علی، یک دولت که ناعدالتی‌های اجتماعی را کاهش ندهد، در مأموریت اصلی خود برای حفاظت از حقوق عمومی و اطمینان از رفاه آن‌ها شکست خورده است. در نهایت، بدون توجه به اقدام یا عدم اقدام دولت، هر فرد در یک جامعه نیز مسئول است که ناعدالتی‌های اجتماعی را بهترین دانش و توانایی خود کاهش دهد.

کیانی^۱ (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان «امام علی(ع) و حقوق بشر در نهج البلاغه» با بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای به بررسی دیدگاه امام علی (ع) در مورد حقوق بشر در نهج البلاغه می‌پردازد. نویسنده اشاره می‌کند که امام علی(ع) بیش از ۱۴۰۰ سال پیش، مفاهیمی درباره حقوق بشر مطرح کرده‌اند که با اعلامیه جهانی حقوق بشر سازمان ملل مطابقت دارد. از جمله این حقوق می‌توان به حق حیات، منع شکنجه، برابری در برابر قانون، آزادی بیان و عقیده و دادرسی عادلانه اشاره کرد. مقاله تأکید می‌کند که دیدگاه اسلام و امام علی(ع) در مورد حقوق بشر جامع‌تر و کامل‌تر از دیدگاه غرب است. همچنین نتیجه‌گیری می‌کند که نهج البلاغه بهترین نظام حقوقی برای انسان است، زیرا گوینده آن یعنی امام علی(ع) توسط پیامبر اسلام تربیت شده و با معارف الهی آشنایی کامل داشته است.

عبدخدایی و فخلعی (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی عهدنامه امیر مؤمنان (علیه السلام) به مالک اشتر از منظر کارکردهای فقه سیاسی» با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی با بررسی نامه ۵۳ نهج البلاغه از منظر کارکردهای فقه سیاسی پرداخته‌اند. بر اساس نتایج پژوهش حاضر، (۱) بحث شناخت مقاصد شریعت در فقه سیاسی به محتوا و فضای صدور آن می‌توان به مقاصدی مانند عبودیت، عدالت، اعتدال و نفی استکبارورزی، حفظ امنیت و رفق و مدارا را ردیابی کرد. (۲) بر اساس تحلیل نصوص ذیل مقاصد شریعت، برگزیدن اصالت صلح در عرصه روابط بین‌الملل جز اصول اساسی فقه سیاسی است.

معین‌آبادی (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل مضمونی کنش‌های سیاسی حکمرانان در نهج البلاغه» با بهره‌گیری از روش کیفی کتابخانه‌ای به این نتیجه رسیده است که امام علی(علیه السلام) پنج مضمون فراگیر کنش سیاسی نخبگان حاکم را در سیاست‌گذاری اقتصادی، استفاده از روش‌های صلح‌آمیز حل و فصل اختلافات، حفظ امنیت امت اسلامی، رایزنی و مشورت با دیگران و اشراف اطلاعاتی نسبت به اوضاع کشور و کنش‌های سیاسی در چارچوب اخلاق دینی را جزء کنش‌های سیاسی حکمرانان می‌داند.

اولادقباد و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت عنوان «ساختار تعاملات مدیریتی حاکمان از رهگذر تحلیل محتوای نامه ۵۳ نهج البلاغه» با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا و به صورت کیفی، به این نتیجه رسیدند که متن نامه بر سیاست داخلی تمرکز دارد و بر مؤلفه‌هایی هم‌چون عدالت‌ورزی، اصلاحات فرهنگی، ساماندهی اقتصادی و گزینش هدف‌مدار کارکنان دولتی تأکید شده است. توصیه‌های حضرت در عرصه سیاست خارجی با محوریت نکوهش پیمان‌شکنی نیز افق‌های نوینی در تحلیل نامه می‌گشاید.

1. Kiany

توصیه‌های امام علی (علیه‌السلام) به مدارا، بخشش، مهرورزی، عدم تبعیض در تعامل با مردم، تنبیه احتکارکنندگان و کارگزاران خیانت‌کار، همچنین دلگرم‌سازی فعالان شایسته است. یوسفی و بابایی (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت‌عنوان «استخراج مولفه‌های حکمرانی خوب بر اساس نامه مالک‌اشتر و بررسی تطبیقی با اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران» با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی، اسنادی و تحلیل محتوا با این نتیجه رسیده‌اند که بسیاری از شاخص‌ها و ویژگی‌های حکمرانی خوب با اصول و مبانی دینی ما علاوه بر اینکه در تضاد نیست، بلکه هم‌راستایی نیز دارد و اگر با اصول، فرهنگ و ارزش‌های دینی و ملی خود تطبیق بدهیم، الگوی مناسبی برای سنجش چگونگی حکمرانی است..

بامری و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت‌عنوان «سیاست عملی و فنون حکمرانی امام علی (علیه‌السلام)» با بهره‌گیری از روش کیفی، حکومت‌مندی را با سه شاخص فنون آرمانی، جایگاهی و غیریت‌سازی مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیدند که شیوه حکمرانی امام علی (علیه‌السلام) دارای فنون، نهادها و رویه‌هایی است که از آن می‌توان به‌عنوان حکومت‌مندی بهره برد. امیری (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت‌عنوان «مدیریت عمومی مبتنی بر نهج‌البلاغه (مورد مطالعه: نامه ۵۳)» با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا به طراحی الگوی مدیریت عمومی پرداخته است. در پژوهش فوق با کاوش در نهج‌البلاغه و به‌ویژه فرمان تاریخی امام علی (علیه‌السلام) به مالک‌اشتر به ۱۲۰۰ مفهوم، ۵۰۰ شاخص، ۹۹ مؤلفه، ۱۸ مقوله و در نهایت به الگوی پنج‌بعدی شامل ارکان، ابعاد، روش‌ها، ماهیت و انواع آن رسیده شده است.

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

درخصوص ضرورت (جنبه‌های سلبی) و اهمیت (جنبه‌های ایجابی) پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. حفظ و ترویج ارزش‌های اسلامی: تحقیق در زمینه نامه ۵۳ امام علی (علیه‌السلام) به مالک‌اشتر نخبی، به شناسایی بیشتر ارزش‌ها و اصول حکومتی و اجتماعی اسلامی در جامعه و ترویج آن کمک می‌کند.
۲. استفاده از الگوی حکمرانی پایدار و عادلانه: بهره‌گیری از الگوی حکمرانی مبتنی بر اصول امام علی (علیه‌السلام) و توسعه ابعاد و مؤلفه‌های حکومت‌های پایدار و عادلانه‌تر.
۳. رشد و توسعه علمی: با بررسی اصول و توصیه‌های امام علی (علیه‌السلام) می‌توان از دیدگاه‌های جدید علمی به مسائل اجتماعی و حکومتی نگاه کرد و رشد علمی جامعه را تشویق نمود.
۴. تقویت نظام حکمرانی: کمک به بهبود نظام حکمرانی و ارتقای عدالت اجتماعی و سیاسی و پیشرفت بر موازات روندهای جهانی.
۵. تعالی سیاستگذاری: کمک به سیاستمداران جهت تدوین و اجرا سیاست‌های مناسبی برای توسعه جامعه و حکومت.

۶. تقویت ارتباط با مردم: با بررسی توصیه‌های امام علی (ع) در مورد خدمت به مردم و رعایت حقوق آنان، می‌توان ارتباط بهتری با مردم برقرار کرد و از تأمین نیازهای آنان بهتر مراقبت نمود.

۷. استفاده در تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ریزی: مفاهیم و اصول مطرح شده در نامه ۵۳، می‌توانند به عنوان راهنمایی در تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های دولتی برای توسعه پایدار و اجتماعی مؤثر استفاده شوند.

۸. تقویت اخلاق حکمرانان: مطالعه این نامه و تحقیق در مورد آن، می‌تواند به تقویت اخلاق حکمرانان و ارتقای سطح رهبری آنان کمک کند.

به طور کلی، پژوهش در زمینه نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام) به مالک اشتر نخعی نه تنها به ارتقاء حکومت‌ها و نظام‌های حکمرانی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع نیز کمک کند و به مردم اسلامی راهنمایی کند تا به سمت تحقق اهداف اسلامی بیشتری حرکت کنند.

۲. بحث

۲-۱. بافت تاریخی و فرهنگی نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام)

امام علی (علیه السلام)، شخصیت مهمی در اسلام، به عنوان یک رهبر بزرگ و حکیم شناخته می‌شد (لاوای دلوکوانس^۱، ۱۹۸۹). آموزه‌های او بر بسیاری از رهبران در جهان اسلام و فراتر از آن تأثیر گذاشته است. به گفته ایشان، حکمرانی یک هنر است که نیازمند ویژگی‌ها و مشخصه‌های خاصی برای موفقیت است، از جمله همدلی، مسئولیت‌پذیری، عدالت، حکمت، وفاداری، فروتنی و بسیاری دیگر (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۹). این ویژگی‌ها به حاکم اجازه می‌دهد تا به طور مؤثر یک تیم را رهبری کرده و اهداف آن را محقق سازد. در این رابطه، آموزه‌های امام علی (علیه السلام) می‌تواند منبع الهامی برای تمام رهبرانی باشد که به دنبال موفقیت و تحقق چشم‌انداز خود هستند. برای درک بافت تاریخی و فرهنگی نامه ۵۳ امام علی، مهم است که آن را در چارچوب تاریخی‌اش قرار دهیم. امام علی چهارمین خلیفه اسلام بود و پس از مرگ سومین خلیفه برای رهبری جامعه مسلمانان انتخاب شد، اما دوران حکومت او با درگیری‌های سیاسی و مذهبی به ویژه با حامیان سلسله اموی مشخص می‌شد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۹). از سوی دیگر، نامه ۵۳ در زمان بحران برای امپراتوری اسلامی نوشته شد، هنگامی که امام علی برای مشروعیت خود به عنوان خلیفه در برابر نیروهای مخالف می‌جنگید. در این نامه، امام علی به شاگردش مالک اشتر درباره اصول رهبری و حکمرانی عادلانه اندرز می‌دهد (لاوای دلوکوانس، ۱۹۸۹). بافت فرهنگی این نامه، بافت اسلام است که ارزش‌هایی مانند عدالت، برادری و همبستگی را ترویج می‌کند و چشم‌اندازی از جامعه بر پایه برابری و شفقت ارائه می‌دهد. در مجموع، نامه ۵۳ امام علی یک متن غنی درباره حکمرانی و سیاست است که بافت تاریخی و فرهنگی اسلام قرن هفتم را منعکس و برای تمامی دوران کاربردی است (Ifiss & Mssassi, 2022).

1. La voie de l'éloquence

۲-۲. اهمیت نامه پنجاهوسوم نهج البلاغه

به طور کلی در خصوص اهمیت نامه پنجاهوسوم نهج البلاغه می توان به «جامعیت»، «عمق» و «مصادقیت» آن اشاره نمود:

جامعیت: این نامه به عنوان یک منشور حکومتی، دربرگیرنده تمامی ابعاد اداره یک جامعه از منظر «سیاست اسلامی» است.

عمق: نامه پنجاهوسوم علاوه بر جامعیت، عمق و دقت نظر، یک منبع ارزشمند در زمینه فلسفه سیاسی اسلام می باشد.

مصادقیت: این نامه نه تنها یک متن نظری، بلکه برگرفته از تجارب عملی امام علی (ع) در دوران حکومت ایشان به عنوان ولی فقیه جامعه اسلامی می باشد (فیض الاسلام، ۱۳۸۴)؛ (ابن ابی الحدید، ۶۵۶ هـ.ق)؛ (ولی زاده، ۱۳۹۵).

۲-۳. روش شناسی تحقیق

در پژوهش حاضر به منظور تدوین مدل حکمرانی مبتنی بر نامه پنجاهوسوم نهج البلاغه، بر اساس روش کتابخانه ای (مطالعه نامه ۵۳ نهج البلاغه)، اطلاعات گردآوری و برای تحلیل داده ها از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. در میان شیوه های تحلیل داده های کیفی، «تحلیل مضمون» یا «تحلیل موضوعی» یا «تحلیل تماتیک» از پرکاربردترین و متعارف ترین روش هاست که به عنوان «روش شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای داده های کیفی» شناخته می شود (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). این روش، فرآیند تحلیل داده های متنی به منظور احصاء داده های غنی و تفصیلی از داده های پراکنده و گوناگون است. نکته حائز اهمیت این است که تحلیل مضمون، فرآیندی است که می تواند در بیشتر روش های کیفی به کار رود، اما صرفاً روش کیفی خاصی نیست؛ بلکه یکی از فنون تحلیلی مورد استفاده در پژوهش های کیفی به شمار می رود (بیات و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۸). به تعبیری دیگر، تحلیل مضمون، خود روش مستقل تحلیلی است که می تواند در روش های تحلیلی دیگر نیز به کار رود. پژوهشگر در این روش از طریق طبقه بندی داده ها و الگویابی درون داده ای و برون داده ای به سنخ شناسی تحلیلی دست پیدا می کند. او ابتدا داده های خود را شناسه گذاری می کند و سپس به دنبال تحلیل داده ها می رود و به این سؤال پاسخ می دهد که: «داده ها چه می گویند؟» برای این تحلیل در وهله اول در جستجوی الگویی درون داده ها می گردد. زمانی که الگویی به دست آمد، باید حمایت تمی یا موضوعی از آن الگو صورت بگیرد، بدین ترتیب، عنوان ها از درون داده ها به دست می آید و به داده ها شکل می دهد (محمدپور، ۱۳۹۰: ۶۶).

۴-۲. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

الف) تحلیل مضامین پایه

پس از بررسی نامه ۵۳ نهج البلاغه با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌ها مقوله‌بندی شدند و مورد تفسیر قرار گرفتند. در این مرحله با مطالعه دقیق در متون فوق‌الذکر، تمامی افکار مستقل مفاهیم و نکات کلیدی و مهم به‌عنوان مضمون‌های پایه شناسایی شدند که در جدول شماره ۱ ارائه می‌گردند:

جدول شماره ۱. نمونه‌ای از مضامین مستخرج از نامه ۵۳ نهج البلاغه

مضمون پایه	جملات
- ضرورت عدالت و مردم‌داری در حکومت - اهداف حکومت: الف) اهمیت جهاد و مبارزه با دشمنان؛ ب) آبادانی و عمران کشور؛ ج) تعهد و مسئولیت در فرمانروایی	بنام خداوند بخشنده و مهربان، این فرمان بنده خدا علی امیر مؤمنان، به مالک اشتر پسر حارث است، در عهدی که با او دارد، هنگامی که او را به فرمانداری مصر برمی‌گزیند تا خراج آن دیار را جمع آورد، و با دشمنانش نبرد کند، کار مردم را اصلاح و شهرهای مصر را آباد سازد.
- ضرورت ترس از خدا و اطاعت از او - انجام واجبات و سنت‌ها به‌عنوان دستورات الهی - رستگاری در گرو اطاعت از دستورات الهی - گناه در گرو نشناختن و ضایع کردن دستورات الهی	او را به ترس از خدا فرمان می‌دهد، و اینکه اطاعت خدا را بر دیگر کارها مقدم دارد، و آنچه در کتاب خدا آمده، از واجبات و سنت‌ها را پیروی کند، دستوراتی که جز با پیروی آن رستگار نخواهد شد، و جز با نشناختن و ضایع کردن آن جنایتکار نخواهد گردید.
- ضرورت عدالت‌ورزی و نیکوکاری حاکمان - دعوت مردم به نظارت بر عملکرد حاکمان و نقد آنها	پس ای مالک بدان! من تو را به‌سوی شهرهایی فرستادم که پیش از تو دولت‌های عادل یا ستمگری بر آن حکم راندند، و مردم در کارهای تو چنان می‌نگرند که تو در کارهای حاکمان پیش از خود می‌نگری، و در باره تو آن می‌گویند که تو نسبت به زمامداران گذشته می‌گویی، و همانا نیکوکاران را به نام نیکی توان شناخت که خدا از آنان بر زبان بندگانش جاری ساخت.
- ضرورت اعمال صالح و درست در مدیریت - کنترل نفس و پرهیز از حرام در تصمیم‌گیری - انصاف و عدالت در مدیریت منابع و زمان - بخل به‌عنوان مانعی در مسیر مدیریت صحیح	پس نیکوترین اندوخته تو باید اعمال صالح و درست باشد، هوای نفس را در اختیار گیر، و از آنچه حلال نیست خوشتن‌داری کن، زیرا بخل ورزیدن به نفس خویش، آن است که در آنچه دوست دارد، یا برای او ناخوشایند است، راه انصاف پیمایی.
- رابطه مهربان با مردم - توجه به تفاوت‌ها و احترام به همه - احترام به همه طبقات اجتماعی - عدالت و انصاف	مهربانی با مردم را پوشش دل خویش قرار ده، و با همه دوست و مهربان باش. مبدا هرگز، چنان‌که حیوان شکاری باشی که خوردن آنان را غنیمت دانی، زیرا مردم دو دسته‌اند، دسته‌ای برادر دینی تو، و دسته دیگر همانند تو در آفرینش می‌باشند.
- آسان‌گیری و بخشش - توزیع امور و مسئولیت‌ها - اعتماد به دیگران و همکاری	اگر گناهی از آنان سر می‌زند یا علت‌هایی بر آنان عارض می‌شود، یا خواسته و ناخواسته، اشتباهی مرتکب می‌گردند، آنان را ببخشای و بر آنان آسان گیر، آن‌گونه که دوست داری خدا تو را ببخشاید و بر تو آسان گیرد. همانا تو از آنان برتر، و امام تو از تو برتر، و خدا بر آن‌کس که تو را فرمانداری مصر داد والاتر است، که انجام امور مردم مصر را به تو واگذارده، و آنان را وسیله آزمودن تو قرار داده است.
- ضرورت پرهیز از ستیز با خدا - امید به رحمت و بخشش خدا	هرگز با خدا مستیز، که تو را از کیفر او نجاتی نیست، و از بخشش و رحمت او بی‌نیاز نخواهی بود. بر بخشش دیگران پشیمان مباش، و از

مضمون پایه	جملات
- ضرورت گذشت از دیگران - پرهیز از شادمانی از کیفر دیگران - پرهیز از خشم و عجله	کیفر کردن شادی مکن، و از خشمی که توانی از آن رها گردی شتاب نداشته باش.

ب) جمع‌بندی مضامین

از تحلیل مضامین پایه به مضامین سازمان‌دهنده و از تحلیل مضامین سازمان‌دهنده به مضامین فراگیر رسیده می‌شود که در جدول شماره ۲ به آن‌ها اشاره می‌شود:

جدول شماره ۲. جمع‌بندی مضامین و تدوین مضمون فراگیر

مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
- انجام واجبات و سنت‌ها - جهاد و مبارزه با دشمنان - آبادانی و عمران کشور - تعهد و مسئولیت در فرمانروایی - توجه به مهم‌ترین خواسته‌های انسان: رحمت، قدرت و رضایت خداوند - توجه به اهداف والای انسان: ستایش بندگان، نیکنامی و رستگاری	اهداف حکومت	اصول و مبانی حکمرانی در اسلام
- ایجاد حس اعتماد بین مردم و حکومت - ایجاد حس تعهد و مسئولیت‌پذیری افراد در جامعه - همبستگی و تعاون بین «سپاهیان»، «رعیت» و «قضات و کارگزاران دولت» - حمایت از آداب و رسوم پسندیده و حفظ سنت‌های خوب گذشته - جلوگیری از بدعت‌گذاری و نوآوری در آداب و رسوم - توجه به نقش دین در تنظیم‌کنندگی روابط اجتماعی - رجوع به خدا و رسول در صورت بروز نزاع - قاطعیت در فصل خصومت پس از آشکار شدن حقیقت - تلاش در جهت تقویت سپاهیان - احترام به همه طبقات اجتماعی - عدالت و میانه‌روی - گرایش حکومت به سمت مردم و جلب رضایت مردم - پرهیز از خشم عمومی مردم و دوری از عیب‌جویان - اولویت‌بخشی بر رضایت مردم نسبت به رضایت خواص - عمل زمامدار به وظایف و مسئولیت خود	سیاست و حکومت	
- عدالت و نیکوکاری حاکمان - دعوت از مردم جهت نظارت بر عملکرد و نقد - انجام اعمال صالح و درست در مدیریت - عدالت و انصاف در مدیریت منابع و زمان - آسان‌گیری و بخشش - توزیع امور و مسئولیت‌ها	عدالت و مردم‌داری	

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
- اعتماد به دیگران و همکاری		
- یاری کردن خدا - ترس از خدا و اطاعت از او - توکل به خدا، تهذیب نفس و تزکیه آن - شکرگزاری نعمت‌ها و پرهیز از زوال آن‌ها - اطاعت از خدا، رسول و امامان - پرهیز از تکبر و خود بزرگ‌بینی در هنگام قدرت و مقام - توجه به عظمت خدا و قدرت او به عنوان راهی برای غلبه بر تکبر - توجه به عظمت و قدرت خداوند و ذلت و حقارت انسان در برابر او - بهره‌گیری از عقل و تفکر جهت حفظ تواضع و فروتنی - پرهیز از تشبیه خود به خدا و ادعای خدایی - سرکشی و خودپسندی به عنوان ریشه گناهان - رعایت انصاف و عدالت در همه روابط - ظلم گناهی بزرگ و دشمنی با خدا - دعا و استغفار راهی برای رهایی از ظلم و ستم	تقوا و دین‌داری	
- امید به رحمت و بخشش خدا - عفو و گذشت دیگران - پرهیز از شادمانی از کیفر دیگران - پرهیز از خشم و عجله - پرهیز از خود بزرگ‌بینی و تکبر - تواضع و فروتنی در رهبری و مدیریت	پرهیز از ستیز با خدا	
- شناخت ارزش و جایگاه خود - کنترل نفس و بازداشتن آن از هواهای نفسانی - دارا بودن روحیه بخشش و آشتی - احتیاط و درایت شخصی - غلبه بر صفات منفی مانند حرص، بخل و ترس از طریق توکل به خدا - دوری از عیب‌جویان، پنهان کردن عیوب مردم و پوشاندن زشتی‌ها - عدم اعتماد به سخن‌چین و حسود - عدم مشورت با حریص، بخیل و ترسو - عدم عذر [دلیل] در صورت سرکشی نفس	ویژگی‌های شخصی	ویژگی‌های حاکم
- عدالت و مردم‌داری در حکومت - کنترل نفس و پرهیز از تصمیم‌گیری‌ها مدیریتی منفی - مدیریت کارآمد و مؤثر - رعایت عدالت و انصاف در مدیریت، ارزیابی عملکرد و ترویج آن - دارا بودن رابطه مهربان با مردم	ویژگی‌های مدیریتی	
- توجه به ویژگی‌های مهم یک حاکم خوب: مهربانی، عدالت و خیرخواهی - توجه به ویژگی‌های یک حاکم موفق: (۱). تلاش فراوان؛ ۲. یاری	معیارهای انتخاب حاکم	حکومت و حکمرانی

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
طلبیدن از خدا؛ ۳. آماده سازی خود برای انجام حق؛ ۴. شکیبایی در همه کاره) - صداقت و حق گوئی ملاک انتخاب افراد - انتخاب افراد صالح، با تقوا و درستکار - انتخاب افراد توانمند و پاک از نظر فکری و اخلاقی - عدم سابقه همکاری با افراد فاسد - عدم انتخاب افراد ستمگر و گناهکار		
- آبادانی و اصلاح امور کشور - محافظت از مردم در برابر دشمنان - تقویت حکومت با عدالت و تقوا - عمل به قانون و ایجاد نظم در جامعه - برقراری روابط نزدیک با نظامیان - عبرت گیری از تاریخ و فروتنی در برابر خدا - انجام واجبات الهی و اختصاص وقت برای عبادت - ایجاد فضایی امن برای مردم جهت گفتگو - حلم و بردباری حاکم - پرهیز از تکبر، غرور و خودبزرگ بینی - گشاده رویی و مهربانی با مردم - تقسیم وظایف و عدم تمرکز همه کارها در دست حاکم - انجام کار هر روز در همان روز و عدم اهمال کاری - نیت درست (اگر نیت درست باشد، تمام وقت ها برای خداست). - آسایش رعیت (آسایش رعیت را از عوامل رضایت خدا است). - ارتباط با مردم و آگاهی از نیازهای آنان - تشخیص درست امور و تشخیص حق از باطل - عدم انزوا، حل مشکلات مردم و جلب اعتماد آنان - صبر و شکیبایی و وفای به عهد - یاد قیامت و حسابرسی اعمال - شفافیت در برابر مردم و پاسخگویی - عذرخواهی حاکم از مردم نوعی ریاضت نفس - توجه به نقش اساسی «بازرگانان و صاحبان» و «نیازمندان و مستمندان» در اقتصاد و جامعه - توجه به عواقب ناگوار خونریزی: (سست شدن پایه های حکومت، زوال نعمت ها و انتقال حکومت به دیگران) - واجب بودن قصاص خونریزی و پرداخت خون بها - اجتناب از خودپسندی و اطمینان بیش از حد به خود - پذیرش و توجه به انتقادات سازنده - اجتناب از دوست داشتن ستایش و تحسین از دیگران - توجه به ارزش های اخلاقی و نیکوکاری	وظایف عمومی حاکم	

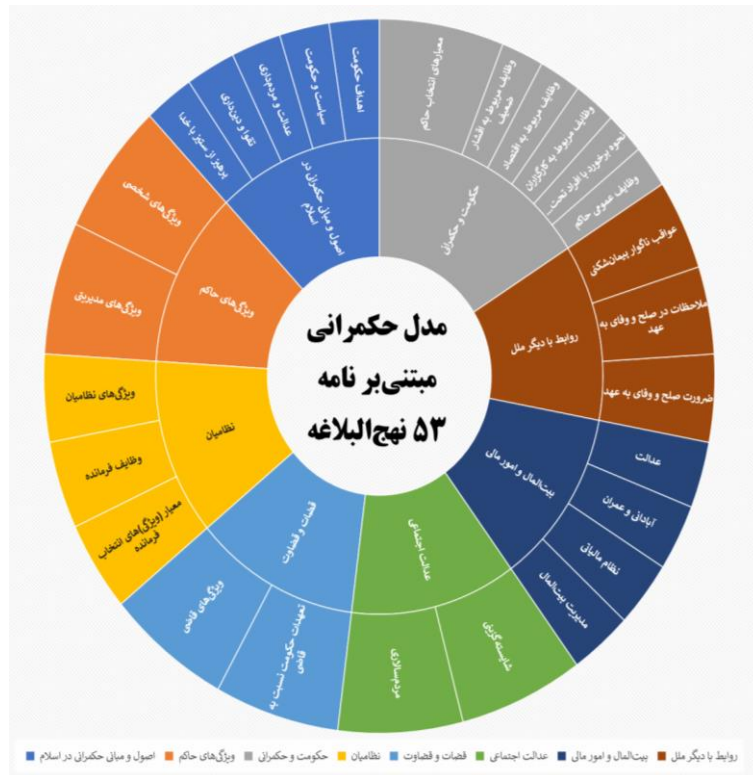
مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
- خودستایی نکردن و منت نگذاشتن بابت کار خوب - عدم شتاب در کارهای نارسیده و عدم سستی در کارهای رسیده - انجام کارها در زمان مناسب و پرهیز از عجله و شتابزدگی - بیهوده و غیرمنطقی بودن ستیزه در مورد حقایق - کوتاهی نکردن در کارهای واضح - عدم تبعیض و لزوم برابری همگان - یادآوری سنت‌ها و آموزه‌های نیک گذشتگان - کنترل «خشم و احساسات» و «حرکات دست و زبان»		
- مانند پدر مهربانی که به فرزندش می‌اندیشد، به آن‌ها توجه و عنایت داشته باشید - به نیازها و خواسته‌های نیروها اهمیت بدهید، حتی اگر به نظر رهبر کوچک و ناچیز باشند - به نیروها نیکوکاری و محبت کنید، زیرا این کار باعث می‌شود که افراد به مدیر اعتماد کنند و خیرخواه مدیر باشند - به امور کوچک و بزرگ افراد رسیدگی کنید، زیرا این کار باعث می‌شود که آن‌ها احساس ارزشمندی و احترام کنند	نحوه برخورد با افراد تحت مدیریت	
- عدم انتصاب کارمندان بر اساس میل شخصی - انتخاب کارگزاران از میان افراد با تجربه و باحیا - توجه پاکدامنی و تقوای کارگزاران - شایسته‌سالاری در انتخاب کارگزاران - پرداخت حقوق کافی به کارمندان - نظارت بر رفتار کارگزاران و مراقبت دقیق از آنان - برخورد قاطع با خیانت کارگزاران - خوار کردن و رسوا کردن خائن	وظایف مربوط به کارگزاران	
- توجه به بازرگانان و صاحبان صنایع و حمایت از آن‌ها - حمایت از بازرگانان و تسهیل در کار آن‌ها - برخورد با سودجویی بازرگانان و جلوگیری از گران‌فروشان - مقابله با زورگویی و گران‌فروشی بازرگانان - برخورد با بازرگانان تنگ‌نظر، بد معامله، بخیل و احتکارکننده - ممنوع کردن احتکار و مجازات محترک - رعایت عدالت در معاملات - دقت و وسواس در تنظیم قراردادهای	وظایف مربوط به اقتصاد	
- انتقام ستم‌دیدگان از ظالمان - رحمت و مهربانی نسبت به ناتوانان - توجه ویژه به طبقات پایین و محروم جامعه مانند زمین‌گیران، نیازمندان، گرفتاران و دردمندان	وظایف مربوط به اقشار ضعیف	
- از خانواده‌های ریشه‌دار و پارسا - دارای شخصیت حساب شد و سوابق نیکو و درخشان	ویژگی‌های نظامیان	نظامیان

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
- دلاور و سلحشور و همچنین بخشنده و بلندنظر - به سربازان کمک کند و از امکانات مالی خود در اختیار آن‌ها گذارد. - آسایش خانواده‌ها و خود سربازان را فراهم کند. - سربازانی را به حدی از اعتلا می‌رساند که آنان در نبرد با دشمن فقط به نبرد فکر کنند. - آرزوهای سربازان را برآورده کند. - کارهای ارزشمند سربازان را یادآور شود و از آنان ستایش و قدردانی کند. - همواره تلاش نمایند تا انگیزه و روحیه سربازان ارتقاء یابد.	وظایف فرمانده	
- خیرخواهی نسبت به خدا، پیامبر و امامین - پاک‌دامنی و عدم تجاوز و درستی نسبت به افراد - دیر به خشم آمدن، شکیبایی، صبر و عذرپذیری - رحمت و مهربانی نسبت به ناتوانان و پشتیبانی و حمایت از آنان - قدرت، جسارت و توانایی تصمیم‌گیری مناسب در برابر قدرتمندان	معیار (ویژگی‌های) انتخاب فرمانده	
- صبر و حوصله - خشمگین نشدن از مخالفان - عدم پافشاری بر اشتباهات - شجاعت در بازگشت به حق، - عدم طمع - دقت و تیزبینی در شناخت مطالب - احتیاط در شبهات - اصرار در یافتن دلیل - عدم خستگی از مراجعه پیاپی شاکیان	ویژگی‌های قاضی	قضات و قضاوت
- گرامیداشت مقام و منزلت قاضی - حفاظت از قاضی در برابر توطئه‌ها - تأمل در قضاوت‌های قاضی - تأمین نیازهای مالی قاضی	تعهدات حکومت نسبت به قاضی	
- مردم پایه و اساس دین، اجتماع و حکومت - توجه به تفاوت‌ها و احترام به همه - توجه به تنوع و گوناگونی جامعه در سیاست‌گذاری‌ها - تقسیم‌بندی اقشار جامعه به همراه حقوق و وظایف هر گروه - عدالت اجتماعی در توزیع ثروت - نیکوکاری به مردم از طریق ارائه خدمات عمومی به‌طور عادلانه، کمک به نیازمندان و رفع مشکلات مردم - تخفیف مالیات از طریق کاهش بار مالی بر مردم و افزایش رضایت آن‌ها - احترام به آزادی و اختیار مردم - عدم اجبار مردم به کاری که دوست ندارند	مردم‌سالاری	عدالت اجتماعی

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
- تشویق و پاداش به نیکوکاران و تنبیه و مجازات بدکاران - ارزیابی مستقل تلاش و رنج هر فرد / گروه - عدم توجه به مقام و منزلت افراد در ارزیابی عملکرد - توجه به شایستگی‌ها و عملکرد واقعی افراد در ارزیابی عملکرد - جلوگیری از اسارت دین در دست افراد نالایق و فاسد - توجه و دقت ویژه در انتخاب کارمندان - آزمایش کارمندان قبل از به کارگیری - انتخاب نویسندگان و منشیان بر اساس صالحیت و اخلاقیات و همچنین توانایی مدیریت اسرار و سیاست‌ها - بکارگیری افراد شایسته جهت انجام کارهای محوله به سرعت، با کیفیت لازم و بدون نیاز به نظارت - پرهیز از فسخ قرارداد به ضرر خود - مشورت با افراد مورد اعتماد جهت انتخاب افراد صالح - عدم توجه به ظاهر سازی و خوش خدمتی افراد سودجو و فرصت طلب - اهمیت آزمون افراد و انتخاب نویسندگان و منشیان امین - انتخاب سرپرست مناسب و توانمند جهت انجام کارها و امور محوله - توجه به آخرت، صبر و شکیبایی، و اعتماد به وعده‌های الهی جهت آسان شدن مسئولیت - توجه به عوامل رستگاری و سعادت: عذرخواهی و طلب بخشش گناهان - درود و سلام فرستادن بر پیامبر اسلام و اهل بیت ایشان به عنوان تعظیم و احترام به مقام ایشان	شایسته‌گزینی	
- جلوگیری از دست‌درازی به بیت‌المال با پرداخت حقوق کافی به کارکنان - نظارت پنهانی بر امانت‌داری و مهربانی با مردم - تخفیف در مالیات در شرایط سخت و دشوار - مراقبت از سوءاستفاده اطرافیان و نزدیکان - جلوگیری از ظلم و ستم اطرافیان و خویشاوندان - عدم واگذاری زمین به اطرافیان - منع انعقاد قراردادهای زیان‌آور	مدیریت بیت‌المال	
- بررسی و اصلاح نظام مالیاتی - بهبود نظام مالیاتی و تاثیر آن بر رفاه جامعه - وابستگی رفاه اقشار مختلف جامعه به نظام مالیاتی	نظام مالیاتی	بیت‌المال و امور مالی
- اولویت آبادانی و عمران بر جمع‌آوری خراج - وابستگی خراج به آبادانی - پیامدهای منفی جمع‌آوری خراج بدون آبادانی - ضرورت آبادانی برای تداوم حکومت	آبادانی و عمران	
- ترویج انصاف در معاملات - اجرای عدالت توسط حاکم، فارغ از هرگونه ملاحظه‌ای	عدالت	

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
- مجازات خائن با تازیانه و بازپس گیری اموال		
- پیشنهاد پذیرش صلح - صلح مایه آسایش رزمندگان، آرامش فکری حاکم و امنیت کشور - واجب بودن وفای به عهد - از دست دادن اعتماد و اعتبار در صورت پیمان شکنی - نفی فساد، خیانت و فریب - پیمان شکنی گناهی بزرگ و نشانه نادانی و بی دینی - صبر و شکیبایی در برابر مشکلات ناشی از وفای به عهد، بهتر از پیمان شکنی	ضرورت صلح و وفای به عهد	روابط با دیگر ملل
- احتیاط و دوراندیشی در برابر دشمن، حتی پس از آشتی - دقت در انعقاد قرارداد و پرهیز از قراردادهای فریبنده - واجب بودن وفای به عهد و پیمان، حتی در شرایط دشوار	ملاحظات در صلح و وفای به عهد	
- پرهیز از خونریزی و قتل نفس - عواقب ناگوار خونریزی: (نزول عذاب الهی، نابودی نعمت ها و زوال حکومت) - حسابرسی در آخرت	عواقب ناگوار پیمان شکنی	

بر اساس تجزیه و تحلیل، ابعاد و مولفه های مدل حکمرانی مبتنی بر نامه پنجاه و سوم نهج البلاغه در نمودار شماره ۱ نمایش داده می شود.

شکل شماره ۱. ابعاد و مولفه‌های مدل حکمرانی مبتنی بر نامه پنجاه و سوم نهج البلاغه

در توضیح مدل فوق می‌توان بیان نمود که نامه ۵۳ به‌مثابه منشوری راهبردی برای حکمرانی اسلامی، مفاهیم کلیدی را در سه سطح "اصول بنیادین"، "سیاست‌گذاری و اجرا" و "نتایج و پیامدها" ارائه می‌دهد:

۱. اصول بنیادین: چارچوب حکمرانی اسلامی

اصول بنیادین شامل تقوا و دین‌داری، عدالت، و پرهیز از ستیز با خدا است که به‌عنوان مبانی حکمرانی در اسلام شناخته می‌شوند. این اصول، شالوده فکری و ارزشی برای حاکم و جامعه بوده و به‌مثابه چراغ راهنمایی عمل می‌کنند. ویژگی‌های شخصی و مدیریتی حاکم نیز بر اساس این اصول شکل می‌گیرند و حاکم را در اتخاذ تصمیمات صحیح و عادلانه هدایت می‌کنند.

۲. سیاست‌گذاری و اجرا: نظام عملیاتی حکمرانی

این سطح شامل سیاست‌ها و اقدامات اجرایی است که با مضامین زیر تعریف می‌شوند:

- اهداف حکومت: تحقق آبادانی و عمران، رضایت الهی و مردم، و تقویت نظام اجتماعی.
- عدالت اجتماعی: توزیع عادلانه ثروت، حمایت از اقشار ضعیف، و جلوگیری از انحصارطلبی و فساد.
- شایسته‌گزینی: انتخاب کارگزاران بر اساس صلاحیت، تقوا، و کارآمدی.

- مدیریت بیت‌المال و اقتصاد: تمرکز بر شفافیت مالی، نظارت دقیق بر منابع و جلوگیری از سوءاستفاده.
- وظایف فرماندهان و نظامیان: تقویت روحیه عدالت و اعتماد در نظامیان برای حفاظت از امنیت کشور.
- مردم‌سالاری: توجه به تنوع و مشارکت عمومی در تصمیم‌گیری‌ها.

۳. نتایج و پیامدها: اثربخشی حکمرانی

- پیاده‌سازی صحیح اصول و سیاست‌ها نتایج ملموس و پیامدهای سازنده‌ای دارد:
- رضایت مردم و تقویت اعتماد عمومی: نتیجه عدالت‌محوری، اخلاق‌مداری و شفافیت در حکمرانی.
- تقویت امنیت و ثبات: ثمره عدالت در نظام قضایی و نظامی.
- پایداری و توسعه اجتماعی - اقتصادی: ناشی از آبادانی، عمران و مدیریت کارآمد منابع.

نسبت میان مفاهیم و سازگاری آن‌ها

- رابطه میان مفاهیم مطرح‌شده در مدل، به‌صورت نظام‌مند و هدفمند است:
- ۱. اصول بنیادین، هدایت‌گر سیاست‌گذاری‌ها هستند: مثلاً عدالت (اصول بنیادین) مبنای شایسته‌گزینی و مدیریت بیت‌المال است.
- ۲. سیاست‌گذاری‌ها در خدمت اهداف کلان قرار دارند: مدیریت اقتصادی، عدالت اجتماعی و انتخاب مدیران شایسته، ابزارهایی برای تحقق آبادانی، رضایت مردم و تقویت اعتماد عمومی‌اند.
- ۳. نتایج و پیامدها به‌عنوان شاخص موفقیت مدل عمل می‌کنند: رضایت عمومی و توسعه پایدار، معیارهایی برای ارزیابی موفقیت حاکم در پایبندی به اصول بنیادین و اجرای سیاست‌ها هستند.

انسجام مفاهیم و پیامدها

- این مدل، از طریق تبیین سلسله‌مراتب مفاهیم و تعاملات آن‌ها، بر سازگاری درونی و هم‌افزایی مفاهیم تأکید دارد. به‌عنوان مثال:
- عدالت و تقوا در سطح بنیادین، به مدیریت بیت‌المال و رعایت حقوق مردم در سطح اجرایی منجر می‌شود.
- مردم‌سالاری در سیاست‌گذاری، رضایت عمومی را تقویت کرده و مشروعیت حکومت را در بلندمدت تضمین می‌کند.
- بنابراین این مدل حکمرانی نشان می‌دهد که نامه ۵۳ نه‌تنها راهبردهای عملیاتی برای حکمرانی ارائه می‌دهد، بلکه این راهبردها در قالب یک ساختار منسجم و سازگار، به تحقق اصول و اهداف حکمرانی اسلامی منجر می‌شوند. با این تبیین، نه‌تنها مفاهیم مطرح‌شده به‌وضوح با یکدیگر مرتبط و هم‌سو هستند، بلکه پیامدهای عینی و اثرگذاری آن‌ها بر حکمرانی اسلامی نیز مشخص می‌گردد.

۳. نتیجه گیری

نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام) به مالک اشتر نخعی نشان دهنده اصول و مبانی حکمرانی در اسلام است که به عنوان یکی از اسناد راهبردی تاریخی بسیار مهم در اسلام شناخته می شود. با بررسی مجموعه ای از پژوهش ها و تحقیقات که به بررسی نامه فوق و اصول حکمرانی بر اساس آن پرداخته اند، می توان نتیجه گرفت که این نامه و مفاهیم حاوی آن، یک منبع غنی از اصول و ارزش هایی است که می تواند به «توسعه حکمرانی پایدار و عادلانه» کمک کند. در این تحقیقات، اهمیت اصولی مانند عدالت، توسعه پایدار، مردم داری، توجه به امور مالی و اقتصادی مورد تأکید و بررسی قرار گرفته است و می تواند به عنوان راهنمایی برای تدوین سیاست ها و برنامه های دولتی برای رسیدن به توسعه پایدار و اجتماعی مؤثر مورد استفاده قرار گیرد.

بر اساس آنچه که در پژوهش حاضر گذشت، الگوی حکمرانی مبتنی بر نامه ۵۳ نهج البلاغه دارای «۸ بعد»، «۲۷ مفهوم» و «۳۰۷ شاخص» بودند که با غربالگری و حذف شاخص های مشابه به «۲۱۲ شاخص» رسیده شد و در خصوص نقاط قوت مدل ارائه شده به سه موضوع الف. جامعیت (به دلیل دربرگیرنده بودن تمامی ابعاد حکمرانی)؛ ب. عمق (به دلیل توجه به ظرافت ها و جزئیات حکمرانی) و ج. مصداقیت (به دلیل برگرفته بودن از تجارب عملی امام علی (علی السلام) در دوران حکومت ایشان) اشاره کرد. همچنین بر اساس این الگو می توان گفت:

- امام علی (علیه السلام) به عنوان یک الگوی رهبری و حکومتی در اسلام، اصولی را مطرح کرده که همچنان امروزه نیز می توانند به عنوان مبناها و رهنمودها در مدیریت و حکومت مورد استفاده قرار گیرند.

- مطالعات پیشینه شناسی نشان می دهند که امام علی به عنوان یک رهبر دینی و سیاسی، بر عدالت، مردم داری، شفافیت، و توسعه پایدار تأکید دارد که این اصول اساسی می توانند در ساختار حکومت ها و نظام های حکمرانی امروزی تأثیرگذار باشند.

- اصول مطرح شده توسط امام علی (علیه السلام) از جمله «اصول و مبانی حکمرانی در اسلام»، «عدالت اجتماعی»، «مردم سالاری»، «شایسته گزینی»، «بیت المال و امور مالی» و «روابط با دیگر ملل» می توانند بهبود عملکرد سیاسی و اجتماعی جوامع را تضمین کنند.

- تحلیل های انجام شده بر روی نامه ۵۳ نهج البلاغه نشان می دهد که امام علی به عنوان یک رهبر مدبر و عادل، روش های نوینی را برای مدیریت امور عمومی و حل مشکلات اجتماعی در حوزه «برخورد با افراد تحت مدیریت»، «کارگزاران»، «اقتشار ضعیف»، «نظامیان» و «قضات» مطرح کرده است که همچنان اهمیت خود را حفظ کرده اند.

- اصول و توصیه های امام علی (علیه السلام) در زمینه های مختلف از جمله «حکومت و حکمرانی»، «عدالت اجتماعی»، «روابط با دیگر ملل»، «بیت المال و امور مالی»، «آبادانی و عمران» و

«مردم‌سالاری و شایسته‌گزینی» می‌توانند به‌عنوان راهنمایی برای سیاستمداران و مدیران امروزی عمل کنند.

- تأکید بر مفاهیم مانند «تواضع»، «مشورت»، «احترام به حقوق انسانی» و «رعایت اخلاق» در حکومت و حکمرانی، به‌عنوان عناصر مهمی از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)، نشان می‌دهد که حکومت‌های امروزی نیز باید به این اصول توجه کافی را داشته باشند.

- در نهایت می‌توان بیان نمود که اصول و مفاهیم حکمرانی بر اساس نامه ۵۳ امام علی (علیه‌السلام) همچنان به‌عنوان یک منبع الهام‌بخش و راهنمایی برای ارتقای حکومت و مدیریت کشورها قابل استفاده هستند و می‌تواند به «توسعه حکمرانی»، «ارتقاء عدالت اجتماعی» و «توسعه پایدار» کمک کند.

بر اساس مدل حکمرانی استخراج‌شده از نامه ۵۳ نهج‌البلاغه، نه تنها اصول و ارزش‌های بنیادین حکمرانی شناسایی و سازمان‌دهی شده‌اند، بلکه پیامدهای عملی و کاربردی این اصول نیز بررسی شده است. این مدل می‌تواند به حل مسائل و چالش‌های متعددی در حوزه‌های مختلف حکمرانی کمک کند. از جمله:

۱. رفع نابرابری و بی‌عدالتی اجتماعی: با تأکید بر عدالت اجتماعی و شایسته‌سالاری، این مدل می‌تواند به کاهش تبعیض و توزیع عادلانه منابع در جامعه کمک کند.
۲. مبارزه با فساد و سوءاستفاده از منابع عمومی: اصولی مانند شفافیت، نظارت بر کارگزاران، و مدیریت منصفانه بیت‌المال، ابزارهایی برای مقابله با فساد و حفظ امانت‌داری در استفاده از منابع عمومی فراهم می‌آورد.
۳. تقویت کارآمدی نظام حکومتی: تأکید بر شایسته‌گزینی و توانمندسازی مدیران و کارگزاران، به ارتقای کیفیت خدمات حکومتی و افزایش بهره‌وری سازمانی منجر می‌شود.
۴. تقویت پیوند مردم و حکومت: اصول مردم‌داری و احترام به نظرات و حقوق مردم، به تقویت اعتماد عمومی و همبستگی اجتماعی کمک کرده و مشارکت مردم در امور حکومتی را افزایش می‌دهد.
۵. حفظ صلح و روابط بین‌المللی پایدار: اصول صلح‌جویی و احترام به حقوق ملل دیگر، می‌تواند به بهبود دیپلماسی و تقویت روابط سازنده بین کشورها کمک کند.
۶. توسعه پایدار و عمران: تأکید بر آبادانی و توجه به نیازهای اقشار ضعیف جامعه، بستری برای توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی فراهم می‌آورد.
۷. حل مشکلات مدیریتی در حوزه‌های نظامی و قضایی: توصیه‌های امام علی (علیه‌السلام) در خصوص عدالت در قضاوت، انضباط نظامیان، و نظارت بر عملکرد آن‌ها، راه‌حلی برای چالش‌های مدیریتی در این حوزه‌ها ارائه می‌دهد.

در نتیجه، مدل حکمرانی مبتنی بر نامه ۵۳ نهج البلاغه نه تنها یک چارچوب نظری غنی برای حکمرانی مطلوب ارائه می‌دهد، بلکه با نشان دادن پیامدهای عملی و قابلیت‌های حل مسئله، ابزاری کاربردی برای بهبود حکمرانی و مدیریت جوامع امروزی فراهم می‌کند.

همچنین بر اساس خروج و دستاوردهای پژوهش می‌توان موارد ذیل را به عنوان پیشنهادهای پژوهشی بیان نمود:

- با توجه به اهمیت اصول و مبانی حکمرانی، توصیه می‌شود که سیاستمداران و مدیران در فرآیند تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های عمومی، به این اصول توجه ویژه داشته باشند و سعی در عملی‌سازی آن‌ها در ساختار حکومتی داشته باشند، زیرا از طریق مطالعه دقیق این اصول و توصیه‌ها، می‌توانند الگوها و راهکارهایی را برای بهبود کیفیت حکومت و مدیریت کشورها ارائه کنند.
- برگزاری کارگاه‌ها، نشست‌ها و همایش‌های آموزشی با موضوع اصول حکمرانی بر اساس نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام) می‌تواند به افزایش آگاهی مدیران و کارشناسان در زمینه این مباحث کمک کند و به ارتقای کارایی و کیفیت حکمرانی منجر شود.
- ترویج تحقیقات و پژوهش‌های بیشتر در زمینه حکمرانی بر اساس اصول نهج البلاغه و نامه ۵۳ امام علی (علیه السلام)، می‌تواند به توسعه دانش و ارتقای فهم سیاستمداران و مدیران از این مفاهیم مهم کمک کند. با توجه به تغییرات و چالش‌های متنوعی که جوامع معاصر روبه‌رو هستند، تحقیقات بیشتر در این زمینه می‌تواند راهکارهای نوینی برای مواجهه با این چالش‌ها ارائه کند.
- و در نهایت ترویج فرهنگ حکمرانی بر اساس اصول نهج البلاغه و امام علی (علیه السلام) در جامعه می‌تواند به ارتقای اخلاق سیاسی و اجتماعی و تقویت اعتماد عمومی به نهادهای دولتی و حکومتی کمک کند. افزایش شفافیت و مشارکت مردمی نیز از جمله اهدافی است که با توجه به اصول مطرح شده، قابل دستیابی است و با حرکت در این مسیر، می‌توان در جهت ارتقای حکمرانی مدرن و توسعه پایدار کشور گام‌های مهمی برداشت و به سوی جامعه بهتر و عادلانه‌تر پیش رفت.

منابع

- ابن ابی‌الحدید، معتزلی (۶۵۶ هـ.ق). شرح نهج البلاغه. چاپ بیستم، نجف: انتشارات مکتبه آیه‌الله العظمی المرعشی النجفی (ره).
- امیری، علی‌نقی (۱۳۹۴). مدیریت عمومی مبتنی بر نهج البلاغه (مورد مطالعه: نامه ۵۳)، فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی، ۱۳(۳)، ۹۰۷-۹۲۴.
- اولادقباد، بهاره، فتاحی‌زاده، فتحیه، و محصص، مرضیه (۱۳۹۹). ساختار تعاملات مدیریتی حاکمان از رهگذر تحلیل محتوای نامه ۵۳ نهج البلاغه، دوفصلنامه مطالعات قرآن و حدیث، ۱۳(۲۶)، ۱۶۷-۱۹۲.
- بامری، نصرت؛ منشادی، مرتضی؛ اسلامی، روح‌الله (۱۳۹۶). سیاست عملی و فنون حکمرانی امام علی (علیه‌السلام)، فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۱۵(۱۹)، ۱۰۰-۱۰۳
<https://doi.org/10.22084/nahj.2017.7885.1392>
- بیات، عبدالحمید، محمددینی، محسن، صادقی، مجید و حیدری دلگرم، محمدمهدی (۱۳۹۵). بررسی ویژگی‌های استعدادی فرماندهان نظامی از منظر قرآن کریم، فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۴(۴)، ۱۶۱-۱۸۶.
- دشتی، محمد (۱۳۸۹). نهج البلاغه. چاپ چهارم، قم: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع).
- عابدی‌جعفری، حسن، تسلیمی، محمدسعید، فقیهی، ابوالحسن، و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین، روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۶(۱۰)، ۱۵۱-۱۹۸.
- عبدخدایی، بشری، و فخلعی، محمدتقی (۱۴۰۰). بررسی عهدنامه امیر مومنان (علیه‌السلام) به مالک اشتر از منظر کارکردهای فقه سیاسی. فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۹(۴۴)، ۱۷-۱۹
<https://doi.org/10.22084/nahj.2021.14796.1931>
- فیض‌السلام، سیدعلینقی (۱۳۸۴). ترجمه و شرح نهج البلاغه. چاپ بیست‌وپنجم، قم: انتشارات فقیه.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۰). روش تحقیق کیفی، صدروش، مراحل و رویه‌های علمی در روش‌شناسی کیفی، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۷۹). سیری در سیره حکومتی امام علی (علیه‌السلام)، فصلنامه علوم حدیث، ۱۸(۲۲)، ۴۲-۲۴.
- مختاری، علی‌اکبر (۱۳۸۸). امام علی (علیه‌السلام) و توجیهات اخلاقی و سیاسی در نامه ۵۳، فصلنامه مطالعات تاریخ اسلام، ۷(۲۶)، ۲۵-۴۸.
- معین‌آبادی، حسین (۱۴۰۰). تحلیل مضمونی کنش‌های سیاسی حکمرانان در نهج البلاغه، فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۹(۳۵)، ۳۷-۵۴
<https://doi.org/10.22084/NAHJ.2021.23637.2618>
- ولی‌زاده، حیدر (۱۳۹۵). اندیشه سیاسی امام علی (علیه‌السلام). چاپ اول، تهران: انتشارات سخنوران.
- یوسفی، محمدرضا؛ بابایی، فهمیه (۱۳۹۷). استخراج مولفه‌های حکمرانی خوب بر اساس نامه مالک اشتر و بررسی تطبیقی با اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۶(۲۱)، ۱۳۵-۱۱۵
<https://doi.org/10.22084/nahj.2017.8696.1452>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Cheraghlou, Amin Mohseni (2015). Socio-economic justice and poverty in Nahj Al-Balagha, *International Journal of Islamic and Middle Eastern*

- Finance and Management*, Vol 2, No 8, 20-35.
<https://doi.org/10.1108/IMEFM-01-2014-0014>.
- Frith, H., & Gleeson, K. (2004). Clothing and Embodiment: Men Managing Body Image and Appearance, *Psychology of Men & Masculinity*, 5(1), 40. <https://doi.org/10.1037%2F1524-9220.5.1.40>
 - Gordagh, George (2011). *Imam Ali, the voice of human equity*, Translated by Seyed Hadi Khosroshahi, ed. 13, Qom, Emam Asr Publications.
 - Ibn-abelhadid, A.H. (2004). *Description of Nahj al-balagha*, translated by Hossein A'lami, Al-alam Press, p. 28.
 - IFISS, S., & Mssassi, S. (2020). The Governance of Sustainable Development According to Imam Ali's Letter 53 and the UN Agenda 2030: A Comparative Study of the Two Charters, *Journal of Humanities and Social Sciences Studies (JHSSS)*, 2(6): 109-126.
 - ----- (2023). The Legacy of Leadership According to Imam Ali's Letter 53: A Comparative Perspective with the New Management. *Journal of Business and Management Studies*, 5(3), 56-64.
 - Kiany, D. (2014). Imam Ali and Human Rights in Nahjolbalaghah. Kuwait Chapter of Arabian, *Journal of Business and Management Review*, 3(12a), 234-239.
 - La voie, M., & de l'éloquence, L. (1989). *Traduction en français du texte arabe Nahj al-Balâghah par un groupe de specialists musulmans, revue et corrigée par Sayyid Attia Abul Naga, édition bilingue*, Dar Al Kutub Al-Islamiyya Dar Al Kitab- Al Lubnani, Dar Al Kitab Al Masri, consulté le 17/06/2022 dans: <http://shiacity.fr/wp-content/uploads/2017/10/Nahj-Al-Balagha-la-voie-de-l-%C3%A9loquenceAbul-Naga.pdf>.
 - Sadr, S. K. (2016). *The Public Treasury (Baitul Mal) and the Governing System*, In book: *The Economic System of the Early Islamic Period* (pp.69-88), <https://consensus.app/papers/public-treasury-baitul-governing-system-sadr/ce8ad01da9685137937f60b58565beed/>, https://doi.org/10.1057/978-1-137-50733-4_4
 - Sheykh, Mohammad Abdoh (2006). *Description of Nahj al-balagha*, Beirut: Al-asriyeh, School, p. 9.